

Plotseling zestig Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* op slaappleatsen van het Dwingelderveld en Doldersummerveld in 2006-08

Joop Kleine en Arend J. van Dijk

Het Dwingelderveld en Doldersummerveld in ZW-Drenthe zijn van oudsher bekende slaappleatsen voor Blauwe Kiekendieven. De vogels vinden er voldoende rust en ruimte en in de wijde omgeving worden ze foeragerend waargenomen. Bleven de aantallen decennia lang tot maximaal 15 vogels beperkt, in de laatste winters werd plotseling een sterke toename van het aantal slapers geconstateerd.

Blauwe Kiekendieven zijn al sinds mensenheugenis normale wintergasten in Drenthe (van Dijk & van Os 1982, Venema 2001). Overdag worden ze vooral zwevend boven graslanden, akkers en soms heidevelden en moerassen gezien. Ze hebben voorkeur voor enigszins ruige, maar laagblijvende vegetaties waar ze op zoek zijn naar kleine knaagdieren en vogels. Meestal jagen ze solitair, maar op geschikte percelen zijn er soms enkele bijeen. In de avond vliegen de kiekendieven al jagend geleidelijk in de richting van heidevelden, waar ze zittend op een lage pol, vaak tussen heidestruiken en grassen de nacht doorbrengen. Op sommige heidevelden slapen soms tien of meer vogels bijeen, die dan meestal verspreid over een klein deel van de heide zitten. Vlak voor het invallen op de slaapplek zijn er soms kortstondige concentraties van om elkaar heen draaiende kiekendieven, die dan plotseling één voor één invallen. In de ochtend vertrekken ze meestal ook weer één voor één.

Materiaal en methode

In het Dwingelderveld (1400 ha open heide) worden sinds 1964 elke winter vrijwel maandelijks en sinds 1975 minimaal twee maal per maand tellingen gehouden van Blauwe Kiekendieven die op de heide de nacht doorbrengen (zie Kleine et al. 1998-2009). Met een geringere frequentie zijn soortgelijke tellingen sinds 1967 jaarlijks op het Doldersummerveld (250 ha) in het Drents-Friese Wold gehouden (van Dijk 1983, van Dijk & Heinemeijer 2005). Zoveel mogelijk zijn de geslachten en leeftijden genoteerd. Omdat op slaappleatsen het onderscheid tussen adulte en subadulte vogels niet altijd goed te zien is, zijn kiekendieven in de foerageergebieden nader gedetermineerd. Op de slaapplek zijn tevens de aan- en afvliegrichtingen genoteerd. Waarnemingen van N. Graeves-Lord van Doldersummerveld zijn in dank meegenomen.

Aantalsverloop

Vanaf de winter 1964/65 is de slaappleats van Blauwe Kiekendieven op het Dwingelderveld geteld. In de jaren 1964 tot en 2005/06 zaten er maximaal 3 tot 10 (gemiddeld 5,1) overnachtende Blauwe Kiekendieven (figuur 1). De maximale aantallen tonen een langjarig significante toename met gemiddeld 4,2 overnachters in 1964-83 en 6,0 in 1984-2006. In de winter 2006/07 en 2007/08 werd echter plotseling meer dan een verdrievoudiging van de maximale aantallen vastgesteld. In december 2006 begon het al goed met een totaal van 15 en bereikte een top met 26 exemplaren in februari 2007 (tabel 1). In de volgende winter was het weer raak, maar nu al in november en aantallen bleven hoog tot in april.

De piek viel ook nu weer in februari, maar met het ongekennde aantal van 38. Op de slaappleats Doldersummerveld is een vrijwel identiek patroon vastgesteld. Tussen 1967 en 2004/05 lag het gemiddelde aantal op 2,3 Blauwe Kiekendieven (range 0-3). Ook hier is er significante toename met tot 1985/86 gemiddeld 1,4 slapers en er na tot en met 2004/05 gemiddeld 3,2. Op dit heideveld werden in de winter van 2005/06 al relatief hoge totalen vastgesteld. In 2008/09 werden op beide slaappleatsen weer 'normale' aantallen geregistreerd.

Fenologie Dwingelderveld

In 1998/99 – 2007/08 verschenen de eerste kiekendieven gemiddeld op 20 september op de slaappleats, met als vroegste en laatste aankomstdata 9 september (2006) en 2 oktober (2003). De laatste kiekken vertrokken gemiddeld op 18 april, maar dat varieerde tussen 8 april (1999) en 28 april (2005). Aankomst en vertrek in de jaren met piekaantallen weken niet af van het gemiddelde over de gehele reeks. Gedurende de winter zijn de aantallen in doorsnee stabiel met soms tijdelijke terugval in januari (tabel 1). In de strenge winter van 1978/79 bleek dat er tijdens strenge vorst en veel sneeuw in januari en februari totaal geen Blauwe Kiekendieven op de slaappleatsen en ook nauwelijks in de foerageergebieden waren, terwijl in de maanden er voor en er na 3 tot 5 vogels aanwezig waren.

Slaappleatsen en vliegrichtingen

Tot en met de winter 2005/06 werd op enkele plaatsjes in het Dwingelderveld vrij geconcentreerd in de lage vegetatie of op de bodem geslapen. De Kraloër Plas en het Kraloërveld (gearceerd in figuur 2) zijn al sinds jaar en dag gebruikt door maximaal 9 ex.. De Benderse Plassen (max. 5 ex.), Leisloutplassen (max. 5 ex.) en Stapelveen (max. 2 ex.) worden minder frequent gebruikt en incidenteel wordt ook elders geslapen, zoals bij Moordenaarsveen en Meeuwenplassen. Het grote aantal in de laatste winters maakte merendeels gebruik van een oppervlakte van ca. 150 ha in het Kraloërveld, waar gespreid geslapen werd. Op het Doldersummerveld slapen de kiekendieven gewoonlijk enigszins verspreid in het centrale deel van het heideveld.

De Blauwe kiekken vlogen bij vertrek van het Dwingelderveld in alle richtingen af, maar de meeste verdwenen in richtingen tussen west en noordoost naar de grootschalige agrarische gebieden in het beekdal van de Beiler- en Dwingelerstroom en Oude Vaart.

Geringe aantallen vlogen richting oost en zuid naar Spier, Wijster, Pesse en Ruinen. Op het Doldersummerveld vlogen de meest kiekendieven weg in zuidelijke richting, waar vooral in het beekdal van de Vledder en Wapservense Aan werd gevoerageerd. Minder frequent vertrokken er vogels richting noord, oost en west. Elders in ZW-Drenthe zijn incidenteel slaappleatsen van Blauwe Kiekken vastgesteld, zoals Westerzand bij Havelte (max. 4 ex.), Koelingsveld bij Vledder (1) en Witteveen bij Diever (1), maar waren aantallen in 2005-07 niet anders dan in andere jaren.

Geslachten en leeftijd

In beide jaren met hoge aantallen viel het grote aandeel adulte mannetjes op. In januari en februari 2008 was bij vier tellingen (n=99) op het Dwingelderveld de verhouding mannen 62% en vogels in vrouwelijk klee 38 %. Tijdens vijf tellingen in maart en begin april 2008 (47 ex.) waren de verhoudingen inmiddels gewijzigd in 46 % mannen en 54 % in vrouwelijk klee. Vogels in vrouwelijk klee kunnen adulte en subadulte vrouwen zijn, maar ook subadulte mannen. Gegevens van 190 op geslacht en leeftijd gedetermineerde kiekendieven in de foerageergebieden in 1998-2008 telden precies evenveel mannen als vrouwen. Adulte mannen waren met 33% (63 ex.) in de meerderheid, adulte vrouwen en subadulte vrouwen haalden beide 25% en subadulte mannen 17%.

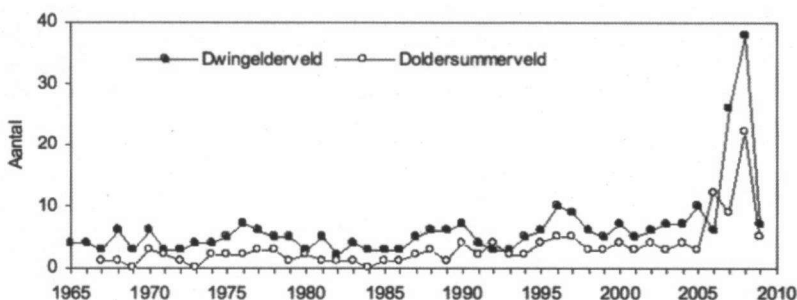
Discussie

Nooit eerder werden op de twee slaappleaatsen in ZW-Drenthe zulke grote aantallen overnachtende Blauwe Kiekendieven vastgesteld als in 2005-08. Hoe valt die plotselinge en naar het schijnt tijdelijke toename te verklaren, want in de winter 2008/09 zijn inmiddels weer de gebruikelijke aantallen slapers genoteerd? Tussen 1964 en 2005/06 laat het aantal slapende Blauwe kiekendieven in ZW-Drenthe een geringe en geleidelijke toename zien. Deze toename past in het landelijke beeld, zoals vastgesteld met PTT-tellingen sinds 1980 (Boele et al. 2008), alleen is de toename voor Hoog-Nederland sterker dan in ZW-Drenthe. Verder is het opmerkelijk dat de landelijke indexwaarde voor 2006/07 juist aanzienlijk lager uitvalt, terwijl wij hier toen juist hoge aantallen hadden. Wat zou daar achter kunnen zitten? In de twee langjarige reeksen kon geen relatie met de strengheid van winters, dan wel natte of droge jaren worden vastgesteld. Ook voor grootschalige uitwisseling van vogels tussen slaappleaatsen zijn geen aanwijzingen, maar dat kan pas definitief worden vastgesteld door gelijktijdige tellingen in grote landsdelen. In dit verband is het opmerkelijk dat ook in de Enbertsdijkvenen, 50 km verderop in Overijssel in 2007-08 de aantallen met maximaal 22-31 slapers ook hoger dan normaal (www.waarneming.nl).

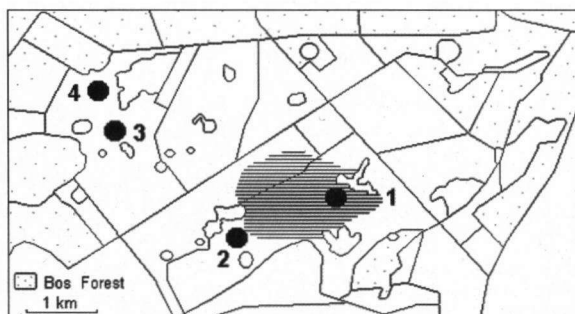
Het is aannemelijk dat de winterse kiekendieven afkomstig zijn uit de broedgebieden in Fenno-Scandinavië (Speek en Speek 1984), maar of daar in recente jaren aantalsveranderingen zijn opgetreden is niet bekend. Verder zijn er geen aanwijzingen voor een recent sterk opgeleefde stand van Veldmuizen (Bijlsma 2009, eigen waarnemingen) of tijdelijk gunstige landschappelijke veranderingen in ZW-Drenthe. Willem van Manen (1996) vond in Midden-Drenthe overigens aanwijzingen voor een positief verband tussen de veldmuizenstand en het aantal kiekendieven. Ook in het geval van ZW-Drenthe ligt het voor de hand dat het voedselaanbod ruim is geweest in de betreffende winters. Misschien dat er geen piek was in het muizenaanbod, maar wel een breed aanbod van soorten en aantallen gedurende de gehele winter? Naast kiekendieven dus ook voedselaanbod monitoren is het parool.

Figuur 1. Jaarlijks vastgestelde maxima van Blauwe Kiekendief op slaappleaatsen Dwingelderveld en Doldersummerveld in 1964-2009.

Annual maxima of Hen harriers counted at nocturnal roosts in the Dwingelderveld and Doldersummerveld.

Figuur 2. Slaapplaatsen (stippen) van Blauwe Kiekendieven in het Dwingelderveld in 1964-2008. 1 Kraloër Plas, 2 Benderse Plassen, 3 Leisloutplassen, 4 Stapelveen, gestreept Kraloërveld met concentratie in 2006/07 en 2007/08.
Nocturnal roosts at Dwingelderveld 1964-2008 (dots), and concentrations in 2006/07 and 2007/08 (shaded).

Tabel 1. Maandelijke maxima van Blauwe Kiekendieven op de slaapplaats Dwingelderveld en Doldersummerveld in 1998-2009.
Monthly maxima of Hen Harriers counted at the roosts in the Dwingelderveld and Doldersummerveld.

	98/99	99/00	00/01	01/02	02/03	03/04	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09
Oktober	5	6	2	4	5	3	5	5	2	3	5
November	4	7	4	6	5	7	5	5	8	15	6
December	5	5	5	6	4	4	7	6	15	14	5
Januari	3	5	4	2	5	2	8	5	10	29	5
Febrari	3	5	3	5	6	4	10	6	26	38	3
Maart	3	7	5	6	7	4	5	6	14	13	?
April	4	3	5	6	0	3	2	4	4	13	?
Maximum											
Dwingelderveld	5	7	5	6	7	7	10	6	26	38	6
Maximum											
Doldersummerveld	3	4	3	4	3	4	3	12	9	22	5

Summary: Since 1964 Hen Harriers were regularly counted at nocturnal roosts in heath on the Dwingelderveld and Doldersummerveld (Fig. 2) in the southwestern part of the Province of Drenthe. Until 2005 maximum numbers at both roosts never exceeded 15 birds (Fig. 1, Table 1). In 2006/07 and 2007/08 however numbers suddenly peaked at 35 and 60 individuals, but in 2008/09 the figures were back to 'normal'. Of 190 identified foraging harriers in 1998-2008, adult males predominated with 33%, adult females and subadult females both 25% and subadult males 17%. First arrivals occurred between 9 September and 2 October (mean 20 September) and the birds left the wintering grounds between 8 and 28 April (mean 18 April). The slight increase in the winter population between 1964 and 2005/06 (Fig. 1) is in agreement with the increasing numbers found in the national scheme since 1980 (Boele et al. 2008). This was not the case in 2006/07. Then the national index dropped, while the numbers in Drenthe and in other areas in the eastern part of The Netherlands increased sharply. Numbers in Drenthe did not correlate with weather conditions and were (as far as we know) not related to a local rodent peak.

Literatuur

- Boele A, Hustings F., Koffijberg K., van Turnhout C. & Plate C. 2008. Populatietrends van terrestrische wintervogels in 1980-2006: habitat, trekgedrag en verschillen tussen Hoog- en Laag-Nederland. *Limosa* 81: 50-61.
- Bijlsma R.G. 2009 Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2008. *De Takkeling* 17: 7-50.
- van Dijk A.J. 1983. Avifauna en vegetatie van het Doldersummer Veld. Stichting Het Drentse Landschap, Assen.
- Van Dijk, A.J. & H.D. Heinemeijer, 2005. Ontwikkeling van vegetatie en broedvogels in relatie tot het beheer op het Doldersummerveld. Het Drentse Landschap, Assen.
- Van Dijk A.J. & van Os B.L.J. 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- Kleine J. et al. 1990-2008 (in serie). Fauna-inventarisatie Nationaal Park Dwingelderveld en omgeving 1987-2007. Rapport, Dwingeloo.
- Van Manen W. 1996. Demografie en voedsel van overwinterende Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* in Drenthe. *Limosa* 69: 9-12.
- Speek B.J. & Speek G. 1984. Thieme's vogeltrekatlas. Thieme, Zutphen.
- Venema P. 2001. Wintervogels in Drenthe. Koninklijke Van Gorcum, Assen.
- Adres:**
Joop Kleine, Davidshoeve 1, 7991 PB Dwingeloo, davidshoeve@hotmail.com.
- Arend J. van Dijk, Anserweg 8, 7975 PB Uffelte, arend.vandijk@sovon.nl.

Foto: Vrouwje Blauwe Kiekendief,
Dalen 13 maart 2008 (Arjan Eschendal)